

Een nuchtere kijk op inclusiviteit

Visie van de onderzoeksgroep Welzijn en
Empowerment

1 december 2020

Een nuchtere kijk op inclusiviteit

Visie van de onderzoeksgroep Welzijn en Empowerment

Auteurs

Femke Kaulingfreks, Guido Walraven en Lilian Linders
i.s.m. Thomas Kampen

Lectoraten

Jeugd en Samenleving
Dynamiek van de Stad
Empowerment & Professionalisering

Datum

1 december 2020

Afbeelding omslag: Hogeschool Inholland
Toegankelijkheid van het recht van Femke
Kaulingfreks, Guido Walraven en Lilian Linders
is in licentie gegeven volgens een Creative
Commons Naamsvermelding-GelijkDelen 4.0
Internationaal-licentie
2020 Hogeschool Inholland

Deze notitie betreft de gezamenlijke onderzoeksvisie van de onderzoeksgroep Welzijn en Empowerment. De onderzoeksgroep bestaat uit de lectoraten Jeugd en Samenleving, Dynamiek van de Stad en Empowerment & Professionalisering. Samen met de onderzoeksgroep Gezondheid & Zelfmanagement vormen wij het expertisecentrum De Gezonde Samenleving van de Faculteit Gezondheid, Sport en Welzijn. Dit expertisecentrum verbindt domeinen als zorg, welzijn, sport en technologische innovatie in zorg en welzijn.

In de notitie beschrijven wij onze gezamenlijke onderzoeksvisie voor de komende jaren, aanhakend bij de faculteitsvisie op de gezonde samenleving (Inholland Domein GSW, 2015). Deze stelt de mens in zijn totaliteit centraal en niet de afzonderlijke problemen waar hij of zij tegenaan loopt. Hogeschool Inholland formuleert hierin drie opgaven: het opleiden van professionals die bijdragen aan empowerment en zelfmanagement, studenten leren om interprofessioneel te werken vanuit een integrale benadering van mensen in hun omgeving en optimaal gebruikmaken van technologische ontwikkelingen. Als onderzoeksgroep benoemen we twee gedeelde thema's *De inclusieve samenleving* en *Empowerment*¹ waarop we elkaar kunnen vinden en die eveneens samenhangen met de faculteitsvisie. Door deze thema's de komende jaren verder uit te werken beogen we niet alleen bij te dragen aan (handelings)kennis ten behoeve van onderwijs en werkveld, maar ook aan de verdere verdieping en uitwerking van de visie van de faculteit.

Deze visie is gebaseerd op een nuchtere kijk op maatschappelijke ontwikkelingen. We beschouwen ontwikkelingen als individualisering en globalisering met gepaste afstand en analyseren ze kritisch om de gevolgen voor cliënten en bewoners, en de opdracht aan professionals scherp in beeld te krijgen. Nuchter betekent dat wij met ons taalgebruik enige afstand tot het beleidsvertoog betrachten en de betekenis van termen als 'transities', 'transformaties' of 'de kanteling' blijven bevragen. Nuchter betekent ook dat wij niet vanzelfsprekend meebewegen met beleidsveranderingen of cliënten, bewoners en professionals naar de mond praten, maar – in de rol van critical peer – nauwkeurig analyseren wat de veranderingen in de praktijk teweegbrengen om positieve veranderingen te koesteren en negatieve gevolgen te adresseren. Met nuchter doelen wij ook op onze onderzoeksbenadering: *down to earth*. Wij geloven in onderzoek met beide voeten op de grond, in praktijken, buurten en organisaties, waar bewoners in de problemen geraken en uit de problemen komen en waar professionals hun werk doen en zich geconfronteerd zien met de grenzen van hun mogelijkheden.

De inclusieve samenleving als gedeeld streven

De drie lectoraten binnen de onderzoeksgroep *Welzijn en Empowerment* vinden elkaar in het streven naar een inclusieve samenleving. In deze notitie werken wij onze visie daarop uit als basis voor een gezamenlijke onderzoeksagenda. Onder een inclusieve samenleving verstaan wij een samenleving die sociale ongelijkheid en discriminatie tegengaat en gelijke kansen, emancipatie en diversiteit bevordert. Dat zijn voor ons de fundamenteen waarop sociale rechtvaardigheid in een inclusieve samenleving gestoeld is. Ons denken daarover is geïnspireerd door de *Capability Approach* van de filosofen Sen en Nussbaum.

¹ Op 16 september 2019 hebben we een eerste concept hiervan besproken in een bijeenkomst met de kenniskringleden van de drie verschillende lectoraten. Hun input is in deze notitie verwerkt.

Het tegengaan van sociale ongelijkheid vereist het actief bestrijden van discriminatie in het onderwijs, op de arbeids- en woningmarkt en in cultuur, sport en bestuur. Dat bevordert de negatieve vrijheid van mensen; vrij van externe dwang kunnen leven. Het bevorderen van gelijke kansen, emancipatie en waardering van diversiteit vormen met elkaar de andere kant van dezelfde medaille, maar waar het tegengaan van discriminatie de bevordering van negatieve vrijheid behelst, staan deze ambities voor het bevorderen van *positieve* vrijheid; de vrijheid tot het inzetten van het eigen vermogen, de mogelijkheid om te kiezen en het eigen leven in te richten. In de Capability Benadering begint een goed leven met negatieve vrijheid, maar draait het uiteindelijk om positieve vrijheid; om in vrijheid de dingen te doen die je wilt doen, om je eigen talenten en vermogens te ontwikkelen, om het leven op een waardige manier te leiden.

Ook in het ideaal van de inclusieve samenleving behouden we onze nuchterheid. We sluiten onze ogen niet voor het soms complexe krachtenveld dat in dat streven ontstaat, zoals de exclusiviteit van emancipatiebewegingen of lotgenotengroepen in verhouding tot de samenleving als geheel. De spanning tussen mensenrechten en de exclusiviteit van burgerrechten, of culturele regionalisering tegenover culturele globalisering. We zoeken die wrijving ook op om te kunnen leren hoe vanuit exclusie ook weer inclusie kan ontstaan.

Empowerment

Voor de bevordering van positieve vrijheid is empowerment nodig. Onder empowerment verstaan wij het verbeteren van de vermogens, maar vooral ook de kansen die mensen hebben. Wij onderscheiden drie dimensies van empowerment: *power from within* (het vergroten van het zelfvertrouwen en het vermogen van het individu), *power with* (het mobiliseren van informele hulpbronnen, zoals ondersteuning door naasten) en *power to* (doorbreken van structurele, maatschappelijke barrières en betrokkenheid bij politieke besluitvorming en beleidsvorming). Verschillende problemen vragen om empowerment op verschillende dimensies; welke interventies op welke dimensies er nodig zijn bij verschillende (type) problemen is een van de centrale kwesties van onze onderzoeksgroep.

In sommige gevallen werkt louter het vertellen van verhalen over eigen ervaringen, het werken aan talentontwikkeling, of het zichtbaar maken van positieve rolmodellen empowerend. Wat kunnen we leren van die ervaringen voor de beroepspraktijk van professionals? We onderzoeken bijvoorbeeld onder welke condities het delen van ervaringsverhalen en het werken met rolmodellen aan talentontwikkeling empowert en wanneer het mogelijk het tegenovergestelde bereikt.

Empowerment kan ook beginnen bij verzet tegen beleid dat in de praktijk onuitvoerbaar is. In reactie daarop mobiliseren professionals bijvoorbeeld hun cliënten om een tegengeluid te laten horen. Of cliënten organiseren zich in een zelfhulpgroep of lotgenotencontact om elkaar de hulp te bieden die zij wel nodig hebben. Welke rol spelen professionals in deze vormen van empowerment en wat vermag hun inzet precies? In andere gevallen begint empowerment bij verhalen van individuen die structurele ongelijkheid blootleggen waar professionals iets tegen willen doen. Zij nemen patronen in de verhalen van hun cliënten waar en voelen zich geroepen tot actie. Ons onderzoek

zoomt in op de professionele vraagstukken daaromtrent: hoe benutten professionals de geleefde ervaringen van gemarginaliseerde groepen om een verschil voor hen te maken? Wat doen zij al en in hoeverre zijn zij daarin succesvol?

Nuchtere kijk

Hoewel wij inclusiviteit als gedeeld streven hebben en empowerment als belangrijke route daar naartoe beschouwen, benaderen wij beide evengoed nuchter. Ten eerste zijn er grenzen aan inclusiviteit en exclusiviteit heeft sociale functies die we niet onder het tapijt willen vegen. Op macroniveau is exclusiviteit soms nodig voor inclusiviteit. De verzorgingsstaat zou zonder landsgrenzen bijvoorbeeld niet zijn ontstaan. Het recht op een bijstandsuitkering is exclusief voor mensen zonder werk, maar heeft als functie deze mensen de kans op een waardig bestaan te bieden. Positieve discriminatie heeft tot gevolg dat dominante groepen van maatschappelijke functies uitgesloten worden, maar heeft onder meer inclusie van gemarginaliseerde groepen tot doel.

Ten tweede heeft ook op microniveau exclusiviteit functies. Lotgenotencontact is vaak gebaat bij uitsluiting van mensen die niet dezelfde ervaring hebben, omdat lotgenoten onderling vrijer kunnen spreken en zich beter begrepen voelen. Ook in bewonersinitiatief geldt vaak soort zoekt soort en hoewel dat niet altijd wenselijk is, heeft die exclusiviteit wel een functie. Met ons onderzoek naar inclusiviteit willen we ook stilstaan bij de functies van exclusiviteit.

In ons streven naar inclusiviteit gaan wij ook niet voorbij aan de waarde van diversiteit. Diversiteit kan met inclusiviteit onder druk komen te staan. Het streven naar eenheid en gelijkheid kan uitmonden in een verlangen naar eensgezindheid. Wat ons betreft hoeft inclusiviteit niet te leiden tot consensus. Diversiteit aan achtergronden, perspectieven en meningen zijn juist van groot belang voor een functionerende democratie, omdat het bewoners leert omgaan met andere ervaringen en meningsverschillen. Mede daarom vinden wij het belangrijk om gehoor te geven aan de stemmen die in de verdrukking komen. Dat raakt aan wat wij beschouwen als een van de grote dilemma's van de huidige tijd: in hoeverre geven we gehoor aan anti-democratische geluiden? Met andere woorden: in hoeverre streven we naar inclusiviteit van groepen die anderen om ongeëigende redenen buiten willen sluiten? Met ons onderzoeken proberen wij te laten zien hoe professionals hiermee te maken krijgen en omgaan, zodat wij bij kunnen dragen aan een gezamenlijk leerproces.

Waarom inclusief?

Wij beschouwen een inclusieve samenleving als basis voor bevordering van welzijn, gezondheid en duurzaamheid.

Welzijn, omdat een inclusieve samenleving mensen het gevoel geeft er thuis te zijn, erbij te horen en welkom te zijn. Inclusiviteit is een voorwaarde voor *belonging*. Dat betekent dat er ruimte is voor ieders verhaal en ieders achtergrond en afkomst gerespecteerd

wordt. De kwaliteit van (samen)leven wordt niet alleen afgemeten aan bijvoorbeeld de mate van zelfredzaamheid, maar er is oog voor kwetsbaarheid en doenvermogen.

Gezondheid (in brede zin), omdat een inclusieve samenleving bij het stellen van verwachtingen aan mensen rekening houdt met hun doenvermogen, in tegenstelling tot de hoge eisen die de participatiesamenleving aan mensen stelt met haar beroep op actief burgerschap, arbeidsparticipatie en zelfredzaamheid. Dat voorkomt dat te hoge eisen leiden tot achteruitgang van gezondheid.

Duurzaamheid, omdat in een inclusieve samenleving iedereen naar vermogen bijdraagt aan een gemeenschap. Die bijdrage vormt de basis voor duurzame gemeenschappen. Het maakt de ontwikkeling van sociaal kapitaal binnen en tussen sociale groepen mogelijk, creëert publieke vertrouwdheid en vestigt aandacht op publieke waarden en het algemeen belang.

Wij waken echter ook voor een instrumentele benadering van inclusiviteit; zowel bevordering van kwaliteit van leven als bijdragen naar vermogen nemen nadrukkelijk de vragen en behoeften van mensen als vertrekpunt. Op dat principe baseren wij ook de rol die wij voor professionals en andere betrokkenen zien bij het realiseren van een inclusieve samenleving.

Perspectieven

Een middel tot sociale inclusie is elkaars standpunten begrijpen en in elkaars perspectieven verplaatsen. Dat onderschrijven wij als lectoraten binnen deze onderzoeksgroep alle drie (ook wanneer het gaat om elkaars standpunten en perspectieven), maar wij leggen verschillende accenten. Het meest in het oog springende verschil tussen onze aanpakken is de focus die wij hanteren: respectievelijk jeugd, sociaal werk en de stad.

Een interessant accentverschil betreft de attitudes die wij nodig achten voor sociale inclusie. Voor het begrijpen van elkaars standpunten en perspectieven denken wij dat drie attitudes van belang zijn: interesse, reflexiviteit en de wil om elkaar te leren kennen. Deze attitudes zijn in de eerste plaats voor professionals van belang, maar gelden breder; voor verwezenlijking van een inclusieve samenleving achten wij het van belang dat ook bewoners werken aan deze attitudes.

Het lectoraat *Jeugd en Samenleving* legt het accent op interesse in de belevingswereld, het engagement en het verhaal van jongeren. De onderzoeksagenda van dit lectoraat is gebaseerd op het idee dat bouwen aan een inclusieve samenleving begint bij het leren luisteren naar hun verhalen en leren kijken naar hun handelen. De stem van jongeren zelf is leidend in haar aanpak.

Het lectoraat *Empowerment en Professionalisering Sociaal Domein* legt het accent op reflexiviteit, omdat zij de focus legt op de wisselwerking van individu en zijn persoonlijk netwerk, de gemeenschap, instituties, samenleving en maatschappelijke structuren. Het verschil tussen de benaderingen van beide lectoraten is ook samen te vatten als het

vooropstellen van respectievelijk het cliënt- of bewonersperspectief versus een multiperspectief.

Het lectoraat *Dynamiek van de Stad* legt het accent op de wil om elkaar te leren kennen. Voor de ontwikkeling van deze attitude is ontmoeting van belang en daarom besteedt dit lectoraat specifieke aandacht aan ontmoeting en verbondenheid.

De accentverschillen zijn mogelijk het resultaat van een verschil in focus, maar dat hoeft natuurlijk niet te betekenen dat we niet van elkaar kunnen leren. Ook jeugdprofessionals zijn gebaat bij meer kennis over de waarde van ontmoeting en sociale reflexiviteit. En sociaal werkers kunnen leren van de waarde van verhalen. Wij geloven dan ook in kruisbestuiving van onze bevindingen tussen de lectoraten.

Focus op cliëntervaringen

De onderzoeksgroep werkt met haar onderzoek 'van onderop'; wij hechten veel aan cliënt- en bewonerservaringen en stellen deze voorop in ons onderzoek. Op basis van ons onderzoek naar geleefde ervaringen willen wij bijdragen aan theorievorming over en verbetering van de praktijk.

Een centrale doelstelling van ons onderzoek is het verbinden van academische kennis en vakkennis met ervaringskennis. Hierbij past een kwalitatieve onderzoeksaanpak. Daaronder verstaan wij de meer klassieke vormen, zoals interviews, observaties en focusgroepen, maar ook het meer innovatieve actieonderzoek of ontwerpgericht onderzoek. Met behulp van die methoden proberen we de drie kennisbronnen te verbinden en zo te komen tot meervoudig bewijs in context of *practice based evidence*. Daarmee distantiëren wij ons in zekere mate van het streven naar louter *evidence based practice* dat meer gangbaar is in bijvoorbeeld de gezondheidszorg en regelmatig als wenselijk model aan sociaal werk voorgespiegeld wordt.

De focus op cliënt- en bewonerservaringen heeft dus een functie; wij willen weten waar zij vastlopen in het systeem en wanneer maatschappelijke ontwikkelingen zorgen dat zij afhaken. Met andere woorden: ervaringen geven ons een beeld van de begrenzing van hun negatieve vrijheid. Maar de focus op ervaringen is ook geïnspireerd door de benutting van positieve vrijheid; door de vindrijkheid, creativiteit en overlevingsstrategieën van bewoners die wij tijdens ons onderzoek ontmoeten. Dan doelen we niet alleen op de burgerinitiatieven die we al sinds lange tijd onderzoeken, maar ook op mensen wiens inspanningen beter te omschrijven zijn als *crafting communities*. Onze ambitie is om gebruik te maken van de vermogens en kennis die in de praktijk reeds bij hen aanwezig zijn. Wat valt er van te leren? Wij willen namelijk de ontwikkeling van praktijkkennis stimuleren. Door middel van actieonderzoek willen wij strategieën ontwikkelen die cliënten/bewoners in staat stellen hun ervaringskennis te benutten. Bovendien willen wij ervaringskennis inzetten door participatie van cliënten/bewoners in onze onderzoeksprojecten. Wij willen bijdragen aan het slaan van een brug tussen professionals en bewoners in plaats van hen tegenover elkaar zetten, zoals bijvoorbeeld vaak gebeurt door de voortdurende verheerlijking van burgerinitiatief.

Onze gerichtheid op ervaringen heeft ook een idealistisch motief. Verhalen en ervaringen van mensen die stoken met 'de norm' krijgen vaak meer aandacht dan verhalen van gemarginaliseerde groepen. Daarom willen wij met ons onderzoek de aandacht vestigen op juist die groepen. Met ons onderzoek maken wij de (impliciete) vragen van mensen die tussen de mazen van het net glippen zichtbaar en geven we groepen in precare maatschappelijke posities een stem. Het op deze wijze zichtbaar en hoorbaar maken van gemarginaliseerde groepen beschouwen wij als onderdeel van het streven naar een inclusieve samenleving.

Professionals van de toekomst

De nuchtere kijk op maatschappelijke ontwikkelingen die wij in ons onderzoek proberen te hebben kan ook professionals helpen. Dat is wat ons betreft ook nodig, omdat zowel lokaal beleid als hogeschoolbeleid de professional vaak voorstelt als een schaap met vijf poten. Die verwachtingen kunnen verlamdend werken en daarom is het zaak dat professionals er nuchter mee omgaan. Uiteraard hebben wij ook een ideaalbeeld van de professionals van de toekomst. Om dat te bereiken is het vooral van belang dat wij leren van professionals en praktijken die zichtbaar maken hoe goede dienstverlening vanuit een nuchtere attitude eruit ziet. Wij denken dat een kritische houding daarvoor als basis dient. Die kritische houding bereidt bovendien de weg voor verwezenlijking van onze andere verwachtingen.

Ten eerste is van belang dat professionals in de opleiding een kritisch bewustzijn ontwikkelen. Dat wil zeggen: historisch en politiek bewustzijn, vermogen om kritisch na te denken over politieke en sociale (on)rechtvaardigheid, over ongelijke kansen en polarisatie in de samenleving. Met een kritisch bewustzijn kunnen zij fenomenen als armoede, onderdrukking en marginalisering begrijpen en herkennen. Voor een kritisch bewustzijn is onderzoekend vermogen nodig, bestaande uit een onderzoekende houding, het gebruikmaken van door anderen verworven kennis en het zelf uitvoeren van onderzoek om aan nieuwe kennis te komen. Voor het zelf uitvoeren van onderzoek om aan nieuwe kennis te komen heeft de professional met kritisch bewustzijn ook de ambitie om te blijven leren nodig. Door zich onderdeel van een professionele beroepsgroep te beschouwen en relaties met die beroepsgroep te onderhouden, komen zij tot *bonding*.

Ten tweede, is een kritische houding van professionals ten aanzien van hun eigen handelen een voorwaarde voor kritisch bewustzijn. De vraag blijven stellen of zij het goede doen en toetsen of zij kunnen uitleggen wat zij met hun werk willen bereiken. We beogen er aan bij te dragen dat toekomstige professionals al tijdens hun opleiding leren reflecteren op de maatschappelijke context waarin zij zich bevinden en op hun eigen normen en waarden. We hopen bij te dragen aan een opleidings- en beroepsklimaat waarin professionals gestimuleerd worden om te blijven leren en ze de ruimte ervaren om hun werkwijze aan te passen als situaties er om vragen of cliënten hun aanpassing nodig hebben. Bovendien vinden wij de erkenning belangrijk dat zij niet alles alleen kunnen; professionals moeten ook de gelegenheid tot *bridging* hebben, oftewel contact leggen met en betrekken van anderen bij het realiseren van hun professionele doelen.

Ten derde, beogen we eraan bij te dragen dat professionals kritisch kunnen blijven ten aanzien van hun eigen kennis. Bijvoorbeeld door open te staan voor kennis van anderen, zoals ervaringskennis. Een professional met kritisch bewustzijn heeft bijvoorbeeld interesse in alternatieve routes die cliënten voor zichzelf uitstippelen. Een professional die kritisch is ten aanzien van de eigen kennis beschouwt zichzelf niet als de enige expert, maar is bereid tot kennisuitwisseling met andere professionals en cliënten.

Ten vierde, hebben professionals een kritische houding nodig ten aanzien van beleid. Daar geven zij ook gevolg aan. Daarvoor is *linking* een belangrijke opgave. Dat wil zeggen dat zij individuele vraagstukken bespreekbaar maken op andere niveaus dan alleen met individuele cliënten, zoals wanneer ze in gesprek gaan met beleidsmakers om problemen ook op beleids- en maatschappelijk niveau krachtig te adresseren.

Ons appèl op het kritische vermogen van professionals brengt ons bij de centrale onderzoeksvraag:

Hoe kunnen we het kritisch denkvermogen van professionals zo ontwikkelen dat zij weten hoe te empoweren en hun kritisch denkvermogen het best daarbij inzetten? Hoe kunnen we professionals met het kritisch vermogen toerusten dat hen in staat stelt tot het bijbrengen van zelfvertrouwen en grip op het leven (*power from within*)? Wat is daarvoor van belang in de hulpverleningsrelatie? In hoeverre is bijvoorbeeld vertrouwen daarbij van belang? Hoe kunnen we professionals het kritisch vermogen bijbrengen dat hen in staat stelt de mogelijkheden en onmogelijkheden van de sociale omgeving van cliënten te zien in hun pogingen hen te betrekken bij het verbeteren van de situatie van gemarginaliseerde groepen (*power with*)? Hoe kunnen professionals zich beter kritisch verhouden tot structurele problemen en deze ook op beleids- en maatschappelijk niveau bespreekbaar maken (*power to*)? Oftewel: Hoe kunnen professionals maatschappelijke verandering teweegbrengen? Welk instrumentarium en vermogens zetten ze daarbij in en wat hebben ze daarbij nog nodig? Meer toegespitst op inclusiviteit: hoe kunnen professionals samen met cliënten uitsluitingsmechanismen bestrijden en kansen creëren voor een positieve ontwikkeling?